

Sønderholm Kirke indvendigt

Sønderholm Kirkes indre er i lige så høj grad præget af tilknytningen til herregården Store Restrup som kirkens ydre. Det er en landsbykirke, men dens størrelse, hvælv og inventar vidner om fortidens velhavende folk, der havde en særlig interesse i kirkens udseende.

Våbenhuset

Inden man går ind i selve kirken, kan man i våbenhuset se den stenbænk, der sandsynligvis stammer fra våbenhusets opførelse i 1400-tallet. Man kan forestille sig, at der i kirkeskibet har været lignende stenbænke, så de ældre og svage kunne få en siddeplads under gudstjenesterne.

I våbenhuset er også præstetavlen, Series Pastorum, med de 26 præstenavne siden 1445. Tavlen blev i forbindelse med kirkens seneste istandsættelse nymalet af den lokale malermester Jørn Ravnkilde.

Den gamle kirkedør

Som noget enestående i Danmark er den muligvis oprindelige kirkedør bevaret på sin plads, selv om den er suppleret med en nyere indgangsdør.

Døren anslås af Nationalmuseet at være fra omkring 1050, og kan med stor sandsynlighed kaldes Danmarks ældste kirkedør.

Døren stammer muligvis fra den trækirke, som kan have været forgænger til den nuværende stenkirke.

Låsebeslagets vikingehus med dragehoveder er en gengivelse af et bulhus eller måske en trækirke, sådan som de så ud i vikingetiden. Motivet kendes fra bevarede trækirker i Norge. Vikingehuset er omsnoet af 2 lindorme - datidens symbol på ondskab, fristelse og synd.

Dørens planker er hugget ud af træet med en tværøkse, og på dørens bagside er en stadig fungerende, stor låsemekanisme i træ.

Dørens yderside er beklædt med kraftige, smedede jernbånd.

I den gamle dør er der et lille hul: et "manehul", hvorigennem man kunne mane djævelen væk, eller blot et kighul?

Kirkens indre

Sønderholm Kirkes indre blev istandsat i 2004. Som gennemgående farve valgte menighedsrådet en varm, rød farve, der på bænkeavlene blev prydet med en guldstaffering. Bænkene stammer fra 1906-08, men sæderne blev ombygget i 1981, så de blev behageligere at sidde på.

Ud over et herskabspulpitur mod nord har der været to pulpiturer mere. De er alle fjernede nu, det sidste pulpitur i 1943 i forbindelse med anskaffelsen af et nyt orgel.

Dette orgel blev senere erstattet af det nuværende orgel, bygget i 1979 af Bruno Christensen & Sønner i Tinglev.

Orglet har 2 manualer og 9 stemmer. Det blev i 2004 malet i samme varmrøde farve som bænke.

Prædikestolen

Prædikestolen i renæssancestil er fremstillet omkring år 1550, - meget tidligt efter reformationen (1536). Den er blandt de ældste bevarede prædikestole i Danmark.

På prædikestolen ses givernes navne og våbenskjolde: Gabriel Gyldenstjerne og Kirsten Friis, der ejede Store Restrup fra 1530 til 1565, da hun døde som enke.

Prædikestolen er malet flere gange, men de nuværende farver anses for at være tættest på de oprindelige farver. På stolens 8 felter er der træudskæringer med scener fra Jesu lidelseshistorie.

Krucifikset

Et lille, gotisk krucifiks, der tidligere har hængt over korbuen, hænger nu på sydturen.

Det er sandsynligvis et alter- eller processionskors fra slutningen af 1400-tallet.

Kristusfiguren er noget beskadiget, men nænsomt restaureret og monteret på et enkelt, nyt kors.

Kirkeskibet

Kirkens ottedelte ribbehælv erstattede i midten af 1400-tallet (1450?) det oprindelige bjælkeloft.

Fra hvælvet hænger kirkeskibet, der både tjener som udsmykning af kirkerummet, men også minder om den symbolik, der er mellem skibet på rejse i storm og stille vejr, og menneskelivet på rejse mellem vugge og grav.

Sønderholms kirkeskib er et 3-mastet fregatskib med navnet Jylland, bygget af en tidligere gårdejer i Nyrup og ophængt i kirken i 1950-erne. Malermester Jørn Ravnkilde restaurerede skibet i 2004.

Døbefonten, alterbordet og alterbilledet

En tretrins trappe fører op til kirkens høje kor, hvor der er et nyere gulv af diagonalt lagte, gule klinker.

Midt i koret, foran knæfaldet, står døbefonten. Den romanske granitdøbefont er det ældste stykke inventar i kirken, og ved restaureringen i 1980-83 kunne man ane spor af tidligere tiders bemaling med stærke farver.

Døbefontens oprindelige placering var midt imellem kirkens to indgangsdøre, hvor efter den efter reformationen formentlig blev flyttet op i nordsiden af koret. I 1981/82 fik den sin nuværende plads

Der er stadig et hul i kumens bund til nedsivning af dåbsvandet i indviet jord. Men skikken med neddykning af dåbsbarnet i det kolde vand er for længst udskiftet med overøsning med tre håndfulde vand fra et messing dåbsfad. Kanden til dåbsvandet er fra 1991.

Ved restaureringen i 2004 blev knæfald og alterskranke udskiftet med nyt i samme farver som kirkebænkene.

Det ret simple alterbord, en trækasse fra begyndelsen af 1900-tallet, blev udskiftet med et alterbord i granit med forskudte flader og en bordplade af egetræ.

En tidligere forhøjning blev fjernet, så alterbord og altertavle blev sænket ca. 25 cm. Samtidigt blev bord og tavle flyttet ca. 40 frem, hvorved kalkmalerierne bag altertavlen blev mere synlige.

På alterbordet står de to 400 år gamle messinglysestager og en syvarmet lysestage fra 1900-tallet. Alterkalken af sølv er fra 1844/45 og lavet af sølvsmed Ole Peter Ørsness, Aalborg.

Alterkanden og særkalkene er fra 1994-95, fremstillet af sølvsmed Jørgen Dahlerup, Hørsholm. Herpå er indgraveret et stiliseret kors af to flettede hjerter, hvortil Jørgen Dahlerup tog udgangspunkt i Frejlev Kirkes keltiske kors.

Den trefløjede altertavle er blevet opstillet i 1500-årene. Tavlen oprindelige billede kendes ikke, men i begyndelsen af 1700-årene blev tavlen malet over. Sidefløjenes skriftsteder kan stadig anes bag venstre sides korsfæstelsesbillede og højre sides opstandelsesbillede.

Midterfløjen viser den sidste nadver med forrest Judas, der har pengespunden i venstre hånd.

Denne nye bemaling er højst sandsynligt bekostet af Levetzau-slægten, der på tidspunkt ejede Store Restrup. Ved samme lejlighed blev altertavlen nemlig forsynet med en overdel med slægterne Levetzau og Rantzaus våbener.

Kalkmalerierne

Koret regnes for at være det fornemste sted i kirken. Derfor fik Kirsten Friis, enke efter Gabriel Gyldenstjerne til Store Restrup, malet kalkmalerier i kirkens nye hvælv. Årstallet MDLVI (1556) ses i korbuen.

Kirsten Friis' egen og ægtefællens 16 aners våbenskjolde er malet hele vejen rundt i korhvælvet.

Men et eller flere århundreder senere, da kalkmalerier ikke var på mode længere, blev de kalket over for at blive afdækket igen for ca. 130 år siden. De blev senest rensset og restaureret i 1981, så de nu står med de originale farver.

De adelige begravelser

Det var gammel skik at blive begravet inde i kirken, og gerne så tæt på alteret som muligt.

Derfor blev Gabriel Gyldenstjerne (død 1555) og Kirsten Friis bisat i en gravkælder under koret. Ovenpå lagde man en fin gravsten i en imponerende bronzeramme. Denne sten er nu flyttet op på korets nordvæg.

Gabriels svigerforældre, Jep Friis (død 1547) og Helvig Høgsdatter, blev også bisat i kælderens, og deres sten, der lå ved siden af, blev sat op på skibets nordvæg, hvor også Hannibal Gyldenstjerne (død 1608) og Helvig Kaas' gravsten er muret ind. Gravkælderens er nu tilkastet.

Sidstnævnte blev bisat i sakristiet, der var bygget til kirken o. år 1500, men sandsynligvis o. 1600 blev lavet om til gravkapel.

Her og i gravkælderens nedenunder står velbevarede flere kister, hvoraf den ældste er admiral Christoffer Lindenovs "garderobe-kiste" fra 1679, hvori ud over ham selv, også hans admiralstøj var blevet anbragt.

I kirkens modsatte ende, i tårnrummet, står to fine marmorkister.

I den sorte kiste ligger Christence Lindenov Rantzau (død 1734), og i den hvide Christian Frederik Levetzau til Store Restrup (død 1756)

Stukportalen med gitterlågerne , der skiller kirkens skib fra tårnrummet, bærer årstallet 1735. de istandsættelse af kirkens indre fandt sted.

Sønderholm Kirke udvendigt

Kirken og præstegården ligger i den østlige ende af landsbyen Sønderholm.

Mod syd ligger det åbne land, vest for kirkegården ligger præstegården, som er bygget i 1902, hvor den afløste den gamle præstegård fra 1666.

Avlsbygningerne, der tidligere lå nord for præstegården, blev revet ned i 1929. Da blev der bygget en ny avlsgård øst for kirken. Denne avlsgård blev solgt i 2005, mens præstegårdsjorden drives af en forpagter.

I kirkegårdens norddige lå den gamle tiendelade fra 1690, på det sted, hvor den nuværende sognegård er bygget. Selv om vi ikke har fundet spor, er det sandsynligt, at der først lå en trækirke på dette høje sted i sognet, før den nuværende kirkes kor og skib blev bygget i 1100-årene.

Kirken er en typisk kvaderstenskirke i romansk stil. Kirkens ydermure er af granitkvadre, tilhugget af egnens kampesten, mens indermurene er bygget af utildannede sten. Rummet imellem yder- og indermurene er fyldt ud med mørtel og mindre sten (såkaldte kasse-mure).

I kirkens sydmur findes et såkaldt stenhuggerfelt, en hugget fordybning i en kvadersten. Der er ingen, der ved noget om fordybningens funktion. Har stenen en magisk betydning eller er det blot en hilsen fra stensemesteren, der måske ville skjule en fejl i stenen? Eller har denne sten engang været en del af et alterbord inde i kirken og rummet et relikvie?

Gennem tiden er der sket en del bygningsændringer: apsis, tårn, våbenhus og kapeller blev tilføjet og vinduesåbninger blev tilmuret eller gjort større.

Korets halvrunde apsis formodes at være tilføjet efter ca. 100 år, den er nemlig bygget lidt skævt på koret. Højt oppe i rundingen er et tilmuret vindue.

Af de oprindelige, små og højtsiddende romanske vinduer i skibet er kun to bevaret, hvoraf det ene mod syd er tilmuret, og det andet, ved kapellet mod nord, blev genåbnet for ca. 150 år siden. De nuværende 4 større, gotiske vinduer (3 i skib og kor, 1 i tårnrummet) er alle i sydmuren, så solen kan oplyse kirkens indre. De er dog alle ommurede i tidens løb.

Kirken har i mange århundreder hørt ind under herregården Store Restrup. Legenden fortæller, at Store Restrup blev grundlagt af vikingen Ref, men den ældste bevarede kilde i godsarkivet, som omtaler gården og Gyldenstjerne-navnet, er fra 1314.

Sognepræst J.P. Larsen skriver i 1979:

Fra Arilds tid har den ældgamle danske adelsslægt Gyldenstjerne til Store Restrup m.m. haft den betydningsfulde kaldsret til Sønderholm-Frejlev pastorat. Under en voldsom strid på Hornum herredsting i 1445 mellem herremanden på "Ræveborgen" (Refsdroppe = Restrup) og abbeden i Øm om det såre givtige embede - papirerne var bortkommet - fastsloges det, at fra "så lang tid tilbage, som nogen af de brave mænd, som på tingstedet forsamlede vare kunne sig erindre" havde "Gullenstienn" haft ret til at kalde, hvem ham behagede, " - og snart kunne broder Ove Jonssøn fra Viborg drage ind i præstens bolig som sognets sjælehyrde og "Gullenstienns mand".

De store om- og tilbygninger til kirken, der har fundet sted i 1400-tallet og omkring år 1500, er sandsynligvis ønsket og betalt af den tids herremand, dels for at gøre kirken mere fornem, dels for at skaffe plads til de adelige begravelser.

Det oprindelige bræddeloft blev erstattet af de finere hvælvinger. Foran kvinde-

døren mod nord blev der opført et våbenhus, og ved en senere lejlighed blev mandsdøren mod syd tilmuret. Kvindedøren lå nærmest byen og vejen.

Mod korets nordside blev der opført et hvælvet sakristi, det rum, hvor præsten forberedte sig til gudstjenesten. Dette rum blev senere omdannet til gravkapel for herskabet på Store Restrup.

Den mest iøjnefaldende tilføjelse til kirken var tårnet, der ligesom våbenhus og sakristi fik en trappegavl.

Tårnet er istandsat flere gange. Årstallet 1769 på tår-

nets vestside fortæller om sådan en restaurering.

Ad en muret spindeltrappe i muren i tårnets vestside kommer man op til urværket og klokkerne. Urværkets ældste dele er fra ca. 1695, da Hans Frederiks Levetzau til Store Restrup stiftede et legat, der skulle betale for urets vedligeholdelse. Mon ikke uret var beregnet til degn og elever i den dengang nystiftede skole i kirkens tiendelade?

Uret er istandsat mange gange siden da og er el-drevet nu, men de gamle, tunge sten, der fungerede som lodder og holdt urværket i gang, kan stadig ses i tårnet.

Urskivens skæve placering på tårnets nordside skyldes formentlig, at der her i forvejen måske har været et stilladshul. Selv om det ser lidt akavet ud, ønsker Nationalmuseet af historiske grunde ikke, at uret flyttes mod midten.

Der hænger to gamle og en ny klokke i tårnet. Alle tre klokker er indbyg-

get i store kasser, som er tilgængelige fra tårnet. Den mindste klokke er støbt i 1600 af Reinholdt Benninck i Lübeck, den største (hvis klang på grund af en støbefejl ikke er helt perfekt) blev støbt i 1665 af Baltzer Melchior fra Aalborg. I 1994 anskaffede man en ny klokke fra Pierre Paccard i Frankrig.

Den seneste større tilbygning (fra omkring år 1700) var et særligt våbenhus for herskabet på Store Restrup, som kunne opvarmes som det eneste sted i kirken.

Ad en trappe var der opgang fra våbenhuset til et lukket pulpitur inde i kirken. Gennem oplukkelige vinduer kunne man se og høre præsten på prædikestolen.

Pulpituret blev pillet ned i 1874, døren blev tilmuret og herskabets våbenhus blev til brændselsrum for den kakkellovn, der var blevet opstillet inde i kirken. I 1938 blev rummet indrettet til ligkapel.

Kirken er blevet gennemgribende restaureret flere gange, senest i 2004, hvor en omfattende istandsættelse af kirkens indre fandt sted.

De adelige begravelser

Sønderholm Kirkes adelige begravelser - og en heks!

Den århundredlange tilknytning til herregården Store Restrup - fra middelalderen til midt i 1800-tallet - har sat sit store præg på Sønderholm Kirke.

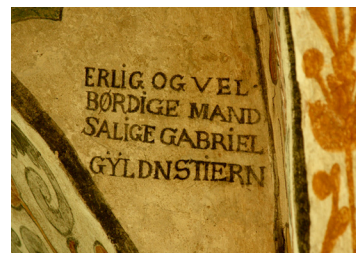
Mens sognebørnene blev begravet på kirkegården og med tiden blev gemt og glemt, var det vigtigt for herremændene at sætte nogle varige minder inden for kirkens hellige rum.

Tilføjelser af udsmykninger, inventar og tilbygninger til kirken var måder, hvorpå man kunne vise egen herlighed og kærlighed - til Vorherre, men også til slægten.

Men det vigtigste var at blive begravet inde i kirken. Det var herremændenes ret, og de mest velhavende af dem satte flotte, varige gravminder for sig selv og slægtningene. Adskillige adelslægter kom til at eje Restrup, de mest kendte er Gyldenstjerne, Lindenow og Lewetzau.

Gyldenstjerne

Under kirkens høje kor var der indtil 1884 en hvælvet gravkælder. Måske var den gravet efter 1450 i forbindelse med etableringen af kirkens hvælv, men den kan også være blevet etableret i Gabriel Gyldenstiernes (død 1555) tid.

Gabriel Gyldenstiernes kiste blev bisat i gravkælderen, hvorefter hans enke Kirsten Friis fik udsmykket korhvælvet med kalkmalerier i 1556. Sandsynligvis fik kirken ved samme lejlighed sin altertavle og prædikestol.

Gravkælderen blev dækket af en pragtfuld gravsten med ægteparret i hel figur, udhugget i kalksten.

Omkring stenen er en meget flot bronzeramme, formentlig støbt i Tyskland.

I rammens fire hjørner vises evangelistsymbolerne: Mattæus' bevingede menneske/engel, Markus' løve, Lukas' okse og Johannes' ørn.

I rammens sider er parrets anevåbener og mindeindskifter.

Kirsten Friis' dødsdag fremgår ikke, hvilket måske skyldes, at monumentet blev lavet mens hun stadig var i live.

I gravkælderen under korgulvet lå også Kirsten Friis' forældre: Jep Friis (død 1547) og Helvig Høgsdatter (død 1544). Over deres grav var ligeledes en gravsten med parret i hel figur, bestøt af svigersønnen, hvilket også blev indhugget på stenen.

Begge gravsten bærer præg af at have ligget på gulvet, og er slidt af de mange fødder, der gennem årene har trådt over dem.

Der har nok ikke været plads i gravkælderen til efterkommeren Hannibal Gyldenstjerne (død 1608) og hans hustru Helvig Kaas (død 1638), for de er bisat i sakristiet ved korets nordvæg, der blev omdannet til gravkapel. Deres gravsten, igen med parret i hel figur, blev sat op i korets nordvæg.

Deres sten og også Jep Friis' sten blev ved en restaurering i 1884 flyttet til nordvæggen i kirkens skib, hvor de blev indmuret. Her var tidligere indgang til herremandens våbenhus, og et indvendigt pulpitur.

Samtidig blev Gabriel Gyldenstjerne og Kirsten Friis' prægtige gravsten med bronzerammen også flyttet fra gulvet og sat op på korets nordvæg, ved siden af indgangsdøren til gravkapellet, der i dag kaldes "Det Lindenowske kapel".

Lindenowerne

I kapellet, der indtil o. 1600 var sakristi, står en meget lang, læderbeklædt kiste med sølvskjolde. Her hviler admiral Christoffer Lindenow (1611-1679).

Han anførte i 1656 med hæder en eskadre på ni linieskibe under krigen mod svenskekongen Karl 10, sådan som det er malet på et epitafium over kisten.

Garderobekisten

Admiral Christopher Lindenows kiste er 2,4 meter lang, og der knytter sig en god historie til kistens størrelse, her fortalt med historiker Jan Nygaard Fogeds ord:

Christopher Lindenow var kendt som en forfængelig mand, og efter sigende vidste han godt selv, at han ikke havde levet et liv, som ville give adgang til Himmelen. Han udtænkte derfor en plan for at

komme ind i Himmelen alligevel: han ville imponere sig vej forbi Sankt Peter ved Himmelen's port. Hvis han dukkede op iført sin flotte admirals uniform, som han i øvrigt selv havde designet, så måtte Sankt Peter da lade ham komme ind! Problemet var selvfølgelig, at uniformen ville blive krøllet, hvis han blev begravet i den, så han fik indrettet en garderobe i enden af kisten. Garderoben var tredelt: nederst han højhælede sorte lædersko med sølvspænder, i midten selve uniformen med de flotte sølvknapper og øverst hans fjerprydede admiralshat. De Nationalmuseets folk åbnede kisten i forbindelse med en restaurering, fandt de ganske rigtigt resterne efter uniformen, skoene og den fjerprydede hat i en tredelt garderobe i enden af kisten. Genstandene opbevares nu i Nationalmuseets magasiner.

I kapellet er yderligere tre læderbeklædte kister. Heri ligger sønnen, kgl. majestæts commersråd Chr. Lindenow (1647-1692), dennes datter Anna Lindenow (1679-1760) og hendes mand, kaptajn Oluf (Olle) Thott (død 1759).

Oluf Thott, der var født i Skåne i 1676, kom som 13-årig til det danske hof som page. Da han var 23 år fik han af kong Christian den 5. den æreskærde, som den dag i dag ligger (sømmet fast) på hans kiste.

Senere kom han med de danske tropper i den tyske kejser tjeneste, og var også i Italien som kaptajn. Anna og Oluf Thott, der boede på Bjørnsholm, var barnløse, hvilket måske var grunden til, at de blev bisat i Annas fars kirke.

På væggen i kapellet hænger et maleri med det Thotts'ke stamtræ, hvor Oluf Thott ligger henslænt under. På indskriften fortælles der om den gjæve mand Thor Thott, den første christen mand som lod sig døbe levende ved Sct. Knuds konges tid (1080-86).

I kapellets gulv er der en lem med nedgang til en hvælvet kælder. Her står der yderligere to kister.

I egetræskisten ligger en præst, Hr. Poul Sørensen Kjærulff, født på Klitgaard i Nørholm Sogn. Han var præst i Sønderholm fra 1673

til 1720 (og provst fra 1689?).

Ved siden af står en fløjsbeklædt kiste med de balsamerede rester af Sophie Hedewig Scheel, der døde i 1775. Hun var Christian Frederik Levetzaus anden hustru, og hendes historie er tæt knyttet til det gravkapel, der blev indrettet i kirkens tårnrum, "Levetzauerne's kapel".

Levetzauerne

Kirkens tårnrum blev i 1735 indrettet til gravkapel og forsynet med en stukportal med gitterlåger i smedejern.

Anledningen var, at Christian Frederik Levetzaus hustru Christence Lindenov Rantzau døde i 1734 efter et "for nøjeligt og 30 år varigt ægteskab". Han lod hende bisætte i en pragtfuld sarkofag af sort, italiensk marmor.

Slægten Levetzau stammede oprindeligt fra Mecklenborg. I 1985 blev St. Restrup købt af Hans Frederik Levetzau.

I 1695 gav han 300 rigsdaler til en fond, hvis renter bl.a. gik til skolen i Sønderholm, som han 5 år forinden havde oprettet i kirkens tiendelade, hvor der i dag er konfirmandstue.

Skolemesteren havde derfor pligt til hver morgen og aften at "ihukomme" Levetzau-familien ved skolebønnen. Fondens renter skulle også bruges til sognets fattige og til kirkeurets vedligeholdelse.

Sønnen Christian Frederik Levetzau byggede Store Restrups nuværende hovedbygning i 1723.

Han var blandt Danmarks rigeste og mægtigste mænd, der blandt andet byggede den ene af Amalienborgs 4 fløje (hvor kronprins Frederik har sin lejlighed).

Han modtog Elefantordenen og blev udnævnt til greve i 1751. Som tak overmalede han altertavlen, der skulle bære hans våben med forkroppen af en hvid hest.

Christian Frederik Levetzau var ikke så gavmild som sin far, men blev kendt som en hård mand og var frygtet af egnens bønder.

Det fortælles om hans begravelse i 1756, at selveste Fanden sad på hans kiste, så vogntoget havde svært ved at komme over Restrup Bakke, før præsten havde manet den onde i jorden.

Men han endte alligevel med at blive bisat i en stor, hvid marmorsarkofag ved siden af sin første hustru i tårnkapellet.

Efter sigende skulle han dog "gå igen" hver helligtrekongersnat, og hvis man er (u)heldig, kan man møde grevens vogn trukket af kulsorte heste og forfulgt af et halsende hundekobbel på vejen mellem Restrup og Albæk!